

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**Кафедра кримінального процесу, криміналістики та
експертології
Факультет № 6**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

Тема 6

**Доктрини криміналістичного забезпечення
розслідування корупційних злочинів**

навчальної дисципліни «Сучасні доктрина криміналістики» вибірових
компонент освітньої програми третього освітньо-наукового рівня
(доктора філософії) вищої освіти

081 Право

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.10.2023 № 9

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 18.10.2023 № 9

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 29.10.2023 № 9

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології протокол від 16.10.2023 року № 9

Розробник: професор кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету №6 ХНУВС, д.ю.н, проф.. Корж В.П.

Рецензенти:

Професор кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, д.ю.н., професор Храмцов О.М.

Професор кафедри криміналістики та судової експертології факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, д.ю.н., професор Степанюк Р.Л.

_1__)

План лекції

1. Криміналістичні ознаки. корупційного злочину.
2. Криміналістична. класифікація корупційних злочинів
3. Криміналістична характеристика корупційних злочинів
4. Основні структурні елементи корупційних злочинів .
5. Процесуальні особливості початкового етапу розслідування.
6. Типові слідчі ситуації та основні напрямки розслідування, версії, планування розслідування.
7. Тактика окремих слідчих(розшукових) дій і негласних слідчих(розшукових) дій.
8. Використання спеціальних знань в розслідуванні корупційних злочинів

Література:

1. Алексеев О. О. Розслідування окремих видів злочинів. [текст] : навч. посіб. / Алексеев О. О., Весельський В. К., Пясковський В. В. – К. : «Центр учбової літератури», 2013. – 278 с.
1. Бахін В.П., Гора І.В., Цимбал П.В. Криміналістика: Курс лекцій. – Ірпінь: Академія ДПС України.
2. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 2 / [А.Ф. Волобуєв, М.В. Даньшин, А.В. Іщенко та ін.] ; за заг. ред. А.Ф. Волобуєва, Р.Л. Степанюка, В.О. Малярової ; МВС України, Харків. нац.. ун-т внутр. справ. – Харків, 2017. – 312 с.
3. Криміналістика. Академічний курс : підручник / Т. В. Варфоломеева, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров [та ін.]. – К.: Юрінком Інтер, 2011.
4. Корж В.П. Розслідування окремих видів злочинів: навчально-методичний посібник/ В.П. Корж -Х.: ХНУ імені В.Н.Каразіна, 2012.-508с. (Серія »Бібліотека криміналіста») .
5. Корж В.П. Огляд місця події: процесуальні підстави, особливості тактики, криміналістичні рекомендації: наук.-практ. Посіб. Для слідчих, прокурорів, поліцейських патрульної та кримінальної поліції \ В.П.Корж. - Харків: Золоті сторінки, 2017.-216 с. (серія «Бібліотека криміналіста»).
6. Корж В.П. Огляд місця події: процесуальні підстави, криміналістичні рекомендації, тактичні правила – 2-е видання . Науко-практичний посібник для слідчих, прокурорів, поліцейських патрульної та кримінальної поліції. – Харків: 2019 – 224 с. (серія «Бібліотека криміналіста»)
7. Негласні слідчі (розшукові) дії [Текст] : курс лекцій / [Никифорчук Д. Й., Ніколаюк С. І., Поливода В. В. та ін.] ; за заг. ред. Д. Й. Никифорчука. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2012. – 124 с.

8. Оперативно-розшукової діяльності у кримінальному провадженні : [навчально-практичний посібник] / С. С. Кудінов, Р. М. Шехавцов, О. М. Дроздов, С. О. Гриненко. – Х. : «Оберіг», 2013. – 344 с.

Текст лекції

Криміналістична характеристика злочинів – це доволі нова наукова категорія криміналістики, що посідає центральне місце в методиці розслідування окремих видів злочинів. Криміналістична характеристика – це результат наукового аналізу та узагальнення типових ознак певного виду або роду злочинів. Вона відображає злочин і складові його елементи. Крім криміналістичної характеристики злочинів, існують кримінально-правова, кримінально-процесуальна, кримінологічна характеристики.

Криміналістичною характеристикою називається система відомостей про криміналістично значущі ознаки злочинів цього виду, що відображає закономірні зв'язки між ними і слугує побудові та перевірці слідчих версій у розслідуванні злочинів. Її метою є оптимізація процесу розкриття і розслідування злочину.

Призначення криміналістичної характеристики полягає в тому, що вона сприяє: 1) розробленню окремих методик розслідування; 2) побудові типових програм і моделей розслідування злочинів; 3) визначенню напрямку розслідування конкретного злочину. Ця характеристика слугує слідчому своєрідною інформаційною базою, набором відомостей про цей вид злочинів.

Структура криміналістичної характеристики злочинів передбачає наявність певних елементів. Основними елементами криміналістичної характеристики є сукупності ознак, що визначають: 1) спосіб злочину; 2) місце та обстановку; 3) час учинення злочину; 4) знаряддя і засоби; 5) предмет посягання; 6) особу потерпілого (жертви); 7) особу злочинця; 8) типові сліди злочину.

Не всі перелічені елементи працюють однаково в різних видах злочинів. Одні з них набувають першорядного значення, інші, навпаки, відходять на другий план, або навіть відсутні (наприклад, існують злочини,

що не мають певного місця їх вчинення або в яких відсутня особа потерпілого).

Елементи криміналістичної характеристики злочинів взаємозалежні між собою. Вони мають кореляційні зв'язки (ймовірні залежності). За наявності одних ознак слідчий може припустити наявність інших (наприклад, за слідами, залишеними на місці події, можна припустити професійні навички злочинця, його вік, стать, наявність аномалій психіки та ін.). У цьому полягає значущість криміналістичної характеристики, її практична роль.

Кожний елемент криміналістичної характеристики злочинів має різний рівень залежностей з іншими елементами. Так, елемент характеристики "особа злочинця" може мати такі закономірні зв'язки: "потерпілий – злочинець", "сліди злочину – спосіб його вчинення – злочинець", "місце та обстановка злочину – злочинець", "час учинення злочину – злочинець" та ін.

Криміналістична характеристика злочинів має властивість динамічності. Динамічність характеристики виявляється в тому, що її зміст може змінюватися щодо тих або інших видів (родів) злочинів, поповнюватися новими відомостями в результаті узагальнень слідчої практики.

2.Поняття криміналістичної характеристики корупційних злочинів та її структурні елементи

У юридичній літературі недостатньо розроблені поняття та структурні елементи криміналістичної характеристики корупційних злочинів. Науковий аналіз , вивчення слідчої та судової практики дозволили визначити поняття криміналістичної характеристики корупційних злочинів. Вона являє собою інформаційну базу, одержану в результаті наукового аналізу криміналістичного вчення, узагальнення слідчої та судової практики по зазначеній категорії справ щодо криміналістичних ознак корупційних злочинів, специфіки службового положення особи , типових способів, обстановки, типових слідів та негативних наслідків злочину, яка сприяє

побудові та перевірці слідчих версій, оптимізації процесу розслідування корупційного злочину та його запобігання. В практичному аспекті криміналістична характеристика корупційних злочинів слугує слідчому своєрідною інформаційною базою, набором відомостей про цей вид злочинів, що сприяє визначенню напрямів розслідування з урахуванням конкретної ситуації.

Елементи криміналістичної характеристики корупційних злочинів взаємозалежні між собою. Вони мають кореляційні зв'язки (ймовірні залежності). За наявності одних ознак слідчий може припустити наявність інших. У цьому полягає значущість криміналістичної характеристики корупційних злочинів, її практична роль.

Основні елементи криміналістичної характеристики корупційних злочинів ;

Перший включає дані про специфічну сферу злочинного посягання.

Другий елемент криміналістичної характеристики це дані про особу злочинного посягання.

Третій елемент криміналістичної характеристики це дані про способи вчинення корупційних злочинів:

Четвертий елемент криміналістичної характеристики - обстановка вчинення корупційного злочину.

П'ятий елемент криміналістичної характеристики - типові сліди корупційних злочинів

Шостий елемент криміналістичної характеристики корупційні зв'язки з керівним складом тіньового та злочинного бізнесу в сфері економіки.

1. Сфера злочинного посягання - специфічна. Це сфера діяльності органів державної влади, управління та органів місцевого самоврядування; та сфера реалізації публічної влади. Так., посадова особа в супереч владним, інтересам служби використовує в корисливих цілях посаду в органах законодавчої, виконавчої, судової влади, місцевого самоврядування, державного управління, у сфері надання публічних послуг: охорони здоров'я, освіти,

соціального захисту, адміністративних послуг інших.

2. *Дані про особу злочинного посягання.* Це спеціальний суб'єкт злочинного посягання. Особа вчиняє злочин під час виконання функцій представника влади; службових повноважень у сфері державного управління, надання публічних послуг. Посадова особа працює в органах державної влади, управління, місцевого самоврядування; сфері реалізації публічної влади, виконує постійно або тимчасово функції представників влади або місцевого самоврядування, або виконує спеціальні функції, повноваження в органах державної влади та управління, або обіймає посаду в органах державної влади та управління, місцевого органів самоврядування, на державних підприємствах, в установах, організаціях, здійснює організаційно – розпорядчі чи адміністративно – господарські повноваження. Вона використовує в корисливих цілях владні функції, службове становище або повноваження з метою одержання корупційного відкату, хабара, винагороди за виконання або невиконання певних дій в інтересах третіх осіб. Спеціальний суб'єкт корупційних злочинів : народні депутати, посадові особи міністерств, відомств, обласних та районних адміністрацій, їх заступники, керівники департаментів, управління, відділів, голови обласних, міських, районних, селищних, сільських рад, їх заступники, судді, прокурори, співробітники Національної поліції, МВС, Державної фіскальної служби, митних органів; посадові особи, які працюють у сфері реалізації публічних послуг; посадові особи які працюють на державних підприємствах, в установах, організаціях, нотаріуси, аудитори та ін..

3. Характеристика способів вчинення корупційних злочинів

Важливим елементом криміналістичної характеристики корупційних злочинів є *спосіб вчинення злочину*. Він включає сукупність дій злочинця, що виражається у певній системі методів, операцій і прийомів, спрямованих на досягнення злочинної мети.

1 Спосіб вчинення корупційного злочину складають неправомірні дії посадової особи, які вона здійснює в процесі реалізації владних функцій,

службового повноваження. Такими є: перевищення влади, перевищення службовими повноваженнями, зловживання владою, зловживання службовими повноваженнями, **корупційний лобізм, корупційне сприяння, корупційна протидія, корупційний протекціонізм, корупційне заступництво тощо.**

Спосіб вчинення корупційного злочину складає бездіяльність, тобто невиконання посадовою особою в процесі реалізації владних функцій, службового повноваження службових обов'язків в особистих інтересах чи інтересах третіх осіб.

Особливістю способу *корупційних* злочинів є те, що його структура охоплює: спосіб підготовки до злочинного діяння, спосіб його вчинення і спосіб приховування (маскування) слідів злочину. Не завжди спосіб злочину має повну структуру. Існують *корупційні* злочини, що можуть відбуватися без попередньої підготовки або не мають на меті наступне приховування події або слідів. В окремих видах *корупційних* злочинів спосіб вчинення може бути спрощеним, позбавленим деяких його структурних складових. Наприклад, передача хабара за виконання певної незаконної дії може бути здійснена без попередніх домовленості та підготовки. Учинення *корупційних* злочинів пов'язане з діями злочинця по приховуванню злочинного результату. *Спосіб приховування корупційного злочину, його маскування заздалегідь планується і є органічним елементом усієї злочинної діяльності. Приховування корупційних злочинів є однією з форм протидії розслідуванню. Поширені способи приховування корупційного злочину: матеріальний та інтелектуальний підлоги в документах, знищення інформації (у тому числі слідів злочину); маскування інформації з метою змінення уявлення про спосіб учинення злочину, особу злочинця; фальсифікації інформації (створення неправдивих слідів та інших речових доказів, тощо)*

Специфіка способу корупційних злочинів в тому, що вони являють собою не одну чи кілька дій, які здійснюються одноразово або протягом

короткого часу, т.б. являють систему різнопланових і численних дій, що тривають значні періоди, навіть роки, і в яких нерідко беруть участь великі групи осіб. Другою загальною особливістю *способу вчинення корупційних* злочинів є взаємний зв'язок кількох посадових осіб різного рангу і, нерідко, керівництва підприємств, установ і організацій одного або різних відомств, без чого досягнення злочинного результату унеможлиблюється. Водночас, *корупційними* злочини можуть бути одноразові. Усі, крім недбалості, *корупційні* злочини здійснюються одним загальним способом виконання певних незаконних дій для одержання виконавцем або іншими особами бажаних результатів. Цей загальний спосіб, що полягає у виконанні незаконних дій, може реалізовуватись у найрізноманітніших формах: усних розпорядженнях і наказах, усних і письмових дорученнях, дозволах і погодженнях, у вигляді резолюцій і позначок на документах. Такого роду дії можуть бути й більш завуальованими — у вигляді розпоряджень і постанов колегіальних органів, частина членів яких була дезінформована або переконана демагогічними та безпідставними аргументами злочинця (злочинців), або бездіяльність суб'єкта.

Спосіб вчинення корупційного злочину шляхом бездіяльності, можна охарактеризувати як безініціативне, недбале виконання посадовою особою своїх службових обов'язків, ігнорування й некваліфіковане виконання директивних та інструктивних постанов і розпоряджень керівних органів, службових осіб, статутних і договірних зобов'язань.

Четвертий елемент криміналістичної характеристики - обстановка вчинення корупційного злочину. Злочинці використовують існуючу обстановку для вчинення злочину або утворюють сприятливі умови для його вчинення. При розслідуванні корупційного злочину необхідно враховувати: а) місце, де відбувалися підготовчі дії до злочину; б) місце

безпосереднього вчинення злочину; в) місце, де залишені сліди (у широкому розумінні) злочинного посягання; г) місце приховування слідів злочину, корупційного відкату, хабара.

П'ятий елемент криміналістичної характеристики - типові сліди корупційних злочинів та інші джерела відомостей про злочин і ймовірні місця їх знаходження. Цей елемент криміналістичної характеристики корупційних злочинів найтіснішим чином пов'язаний зі способами їх вчинення та приховання. Найцінніша інформація про зловживання службовим становищем, перевищення влади, службове підроблення, хабарництво і до деякої міри — про недбалість міститься у документах, в яких відбивається вся службова офіційна діяльність персоналу, що може дати повну картину керівництва даною організацією (установою, підприємством) на всіх рівнях і в усіх ланках, допомогти усвідомити характер організаційно-розпорядчої діяльності, виявити нормальний порядок, звичну і оптимальну технологію (процедуру) і віднайти алогізми, збої, виявити певні недоліки в організації та управлінні державного органу.

Документальні джерела про корупційні злочини:

1. Документи – сліди, що підтверджують незаконність виконаної дії чи бездіяльності
2. Документи з ознаками матеріальної підробки(підчистки дописки, витравлення)
3. Документи – сліди, що підтверджують неправомірність оформлення і проходження документів
4. Документи, що підтверджують право власності на дім, квартиру, транспортні засоби, земельні ділянки, грошові вклади хабарника
5. Записи, що свідчать про суму хабара.
6. Листи та інші документи, що свідчать про коло учасників хабарництва і

роль кожного з них .

7. Накази, розпорядження про нарахування грошових коштів, премій тощо.
8. Матеріали відомчих перевірок, висновки, довідки державних органів контролю щодо порушень посадовою особою фінансової дисципліни, інших неправомірних дій або бездіяльності.
9. Рішення органів місцевого самоврядування, розпорядження голови відповідного виконкому, що не відповідають законам.
10. Скарги, звернення до вищих державних органів , інші джерела.

Шостий *елемент криміналістичної характеристики* корупційні зв'язки з керівним складом тіньового та злочинного бізнесу в сфері економіки. Слід зазначити, що лідерів тіньового та злочинного бізнесу прагнуть купити не окрему послугу корупціонера, а його разом з посадою, і не для разового прийняття рішення в інтересах бізнесу, а для постійного сприяння кримінальній діяльності, корупційного лобіювання їх інтересів. У зв'язку з цим, вони особисто або через своїх «рішал» заздалегідь підбирають кандидатури майбутніх корупціонерів з урахуванням їх спеціального, функціонально-посадового статусу в системі державних органів влади, управління та правоохоронних органів, минулої кримінальної причетності, аморальності, особистісних особливостей, жадібності, боягузтва, жадібності, рвацтва і т. д. За вказаною схемою підбираються «замовні» корупціонери з депутатів, міністрів, прокурорів, суддів, оперативних працівників, посадові особи митних органів, державної фіскальної служби, міністерств і відомств. Корупційні зв'язку забезпечують членам організованої групи:

- *корупційне забезпечення безпеки* в процесі формування, функціонування в структурі підприємств, установ, приватних компаній і фірм, *тіньового бізнесу*;
- *корупційне сприяння* при виборі об'єкта злочинного посягання, плануванні, підготовці та здійсненні злочинної акції, приховуванні її слідів;
- *корупційний протекціонізм* в реєстрації, ліцензування фіктивних фірм, фіктивних фінансових установ; отриманні незаконних кредитів; переваг і

пільг суб'єктам підприємницької діяльності кримінальної спрямованості; при проведенні тендерів всупереч вимогам законів;

- *корупційне лобіювання* інтересів організаторів злочинного та тіньового бізнесу при прийнятті законів або доповнень до них, постанов уряду, рішень, наказів міністерств, відомств та інших нормативних актів;

- *корупційну протидію* проведенню перевірок, ревізій, аудиту, оперативно-розшуковій роботі по виявленню, розкриттю економічних злочинів і їх розслідування;

- *корупційну нейтралізацію* форм соціального контролю в сферах економіки, тіньового бізнесу.

Кожний елемент криміналістичної характеристики корупційних злочинів має різний рівень залежностей з іншими елементами. Так, елемент характеристики " спеціальний суб'єкт злочинного посягання " має мати такі закономірні зв'язки, "сліди злочину – спосіб його вчинення –", "місце та обстановка злочину.

Злочини корупційної спрямованості – це узагальнене поняття, що охоплює такі діяння: зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК); зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1 КК); перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК); зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2 КК); службове підроблення (ст. 366 КК); службова недбалість (ст. 367 КК); прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК); незаконне збагачення (ст. 368-2 КК); підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 368-3 КК); підкуп особи, яка надає публічні послуги (ст. 368-4 КК); пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК); зловживання впливом (ст. 369-2 КК); провокація підкупу (ст. 370 КК).

Під **неправомірною вигодою** (далі – хабар) слід розуміти грошові кошти або інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, які пропонують, обіцяють, надають або одержують без законних на те підстав.

В юридичній літературі вживається термін "хабарництво". Хабарництво – це складне поняття, що охоплює групу злочинів у сфері

службової діяльності. До хабарництва, як правило, належить: прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ст. 368 КК) та пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК). Певне самостійне значення у цьому ланцюгу може мати провокація підкупу (ст. 370 КК).

Особливістю хабарництва є його високий ступінь латентності. На думку більшості фахівців, латентність хабарництва становить від 95 до 98 %. Так, тільки у сфері підприємництва 40 % підприємців в усьому світі змушені надавати неправомірну вигоду (хабар).

Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою та пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі – найбільш складно доказувані види злочинів. Це пов'язано з низкою причин: 1) специфікою характеру злочину – конфіденційністю спілкування двох осіб, 2) відсутністю традиційних слідів злочину (їхньою недостатністю), 3) одномоментністю дій при передачі неправомірної вигоди (хабара); 4) іноді – завуальованістю предмета неправомірної вигоди (хабара); 5) особливістю предмета доказування; 6) складністю фіксації дій хабародавця й хабарника.

Предметом неправомірної вигоди (хабара) може бути: майно (гроші, цінні папери, будь-які матеріальні цінності, що мають мінову вартість); право на майно (документи, що надають право на одержання майна, володіння, користування й розпорядження майном, а також документи, що надають право вимагати виконання зобов'язань матеріального характеру тощо); будь-які дії майнового характеру (наприклад, передача майнових вигод або відмова від них). Предметом хабара не можуть визнаватися послуги, вигоди немайнового характеру (наприклад, позитивні статті про ту або іншу особу в засобах масової інформації).

За механізмом вчинення розрізняють кілька видів хабарництва: без участі посередників і за участю таких; без змови і за попередньою змовою групою осіб; поєднане з вимаганням хабара і без такого та ін. Хабар може даватися за певні конкретні дії (бездіяльність) у вигляді: 1) хабара-підкупу (до вчинення дії); 2) хабара- подяки (після вчинення дії); 3) систематичних (регулярних) винагород (хабар за заступництво, за "дах").

Існують різні **способи передавання неправомірної вигоди (хабара)**. Це може бути передавання предмета хабара з "рук у руки", перерахування грошових коштів на поточні рахунки в банках, передавання хабара у вигляді подарунка на день народження, у вигляді виконання ремонтних робіт без сплати, надання путівки без сплати її вартості, під виглядом трудової угоди та ін. У постанові Пленуму Верховного Суду України "Про судову практику

у справах про хабарництво" від 26 квітня 2002 р. № 5 відзначається, що хабар може даватись та одержуватись і в завуальованій формі – під виглядом укладення законної угоди, безпідставного нарахування й виплати заробітної плати чи премій, нееквівалентної оплати послуг різного характеру (консультації, експертизи тощо).

Обстановка вчинення хабарництва характеризується безконтрольністю службових осіб, наявністю бюрократизму і тяганини, створенням умов неможливості вирішення питань, круговою порукою. Існують певні об'єктивні та суб'єктивні умови, що сприяють хабарництву.

Типові сліди злочину найбільш часто залишаються на предметі хабара, на магнітних носіях (звукові сліди). Крім того, сліди можуть бути залишені в документах, самі документи (незаконні розпорядження, рішення, накази та ін.).

Для **особи злочинця** (хабародавця і хабарника) характерне прагнення до наживи, корисливості, безвідповідальності. Відповідно до кримінального законодавства суб'єктом одержання хабара є тільки службова особа, а суб'єктом давання хабара є як приватна, так і службова особа. У постанові Пленуму Верховного Суду

України "Про судову практику у справах про хабарництво" зазначається, що особа є службовою не лише тоді, коли вона здійснює відповідні функції чи виконує обов'язки постійно, а й тоді, коли вона робить це тимчасово або за спеціальним повноваженням, за умови, що зазначені функції чи обов'язки покладені на неї правомочним органом або правомочною службовою особою. Працівники підприємств, установ, організацій, які виконують професійні (адвокат, лікар, учитель тощо), виробничі (наприклад, водій) або технічні (друкарка, охоронник тощо) функції, можуть визнаватися службовими особами лише за умови, що поряд із цими функціями вони виконують організаційно-розпорядчі або адміністративно-господарські обов'язки. Хабарник, як правило, має високий професійний рівень і знання, використовує специфіку діяльності установи (організації, підприємства) та її недоліки для одержання хабарів. Причому необхідно керуватися в цих випадках приміткою до ст. 368 КК України і Законом України "Про державну службу". Хабарництво доволі часто пов'язане з іншими злочинами (привласненням чи розтратою майна, ухиленням від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, шахрайством з фінансовими ресурсами та ін.) і діяльністю організованих груп і злочинних організацій.

